

CATALUNYA, TERRA DE BANDOLERS

SYLVIA
LAGARDA-MATA

CATALUNYA, TERRA DE BANDOLERS

© 2023 Sylvia Lagarda-Mata

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B
08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Disseny de cobertes: J. Mauricio Restrepo

Primera edició: novembre de 2023
ISBN: 978-84-19017-85-7
DL B 17675-2023
Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la incorporació a un sistema informàtic,
ni la transmissió en cap forma ni per cap mitjà,
sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes,
sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Sylvia Lagarda-Mata

CATALUNYA, TERRA DE BANDOLERS

Recull de fets històrics i llegendes

*Per al meu amic Xarli Diego,
que viu en plena comarca de bandolers,
a l'ombra del castell de Barberà*

«El passat és un país estranger: allà
les coses es fan d'una altra manera.»

L. P. HARTLEY

«I nosaltres, els catalans, en el fons
sempre serem nyerros o cadells.»

JOAN MARAGALL

TAULA

PRÒLEG	15
ITINERARI 1. Val d'Aran, Ribagorça, Pallars Sobirà, Pallars Jussà i Noguera	19
<i>Matxicot</i> i Capdet Ramonet · Francesc de Gilabert i d'Alentorn · <i>El Meco</i> · Andreu Saura, (a) <i>el Batlle d'Alós</i> · Josep Ponsico i Escribà, (a) <i>lo Lliser</i> <i>d'Arcalís</i> · L'hostal de l'Armingol · <i>Lo Peretó</i> · Joan Marsans, (a) <i>el Serraller</i> · Josep Vilaplana, (a) <i>Catxara</i>	
ITINERARI 2. Alt Urgell, Solsonès i Segarra	41
Joan Cadell i Solanell · Els Garreta · Antoni i Joan Ribó i Duró, (a) <i>els</i> <i>Germans Faus</i> · Antoni Miquel Domingo i Casanovas, (a) <i>el Sastre Domingo</i> · Pere Rovira, (a) <i>Marsol</i> , i Joan Pros · Josep Ginebrosa i Coromines, (a) <i>l'Estudiant d'Ausias</i> · <i>El Bord de Sacirera</i> · Antoni Palmerola	
ITINERARI 3. Rosselló, Vallespir, Conflent, Alta i Baixa Cerdanya	61
Joan <i>Gascó</i> de Gelada · Els Trabucaires de les Illes · Pau Cadena, (a) <i>l'Avi</i> · Tomàs de Banyuls i de Llupià · Bernat Pellicer, Joan <i>Petit</i> Borriol i Francesc Ros · La Quadrilla dels Querolans · <i>El Minyó de Montellà</i>	
ITINERARI 4. Berguedà i Bages	79
Francesc Nicolau, (a) <i>Barbafina</i> · Janot Rieimbau i Baturella, (a) <i>lo Pubill</i> <i>Rieimbau</i> · Ramon Pujol, (a) <i>el Xic del Coix d'Avià</i> · Josep Serra, (a) <i>el</i> <i>Cabrer</i> · Pere Planes · Els germans Ramona, (a) <i>els Avinyonesos</i> · Mon Banyoles · Raimon · <i>Vidrieret</i>	
ITINERARI 5. Alt i Baix Empordà	99
Teresa Molins i Bach, (a) <i>la Comtessa de Molins</i> · Joana Massissa · Puig, (a) <i>Cama de Boia</i> · Pep Ferrer · Ramon Vicens i Prada, (a) <i>Felip</i> · Ibo, (a) <i>l'Esparver</i> · Francesc Serra i Sala, (a) <i>el Rel·lotger de Creixell</i> · Fra Jaume Roca	

ITINERARI 6. Ripollès, Garrotxa, Pla de l'Estany i Gironès119

Antoni Roca · Joan Escuder, (a) *el Luterà · Plometa* · Bartomeu Camps, (a) *l'Empordanès* · Julià de la Viuda · Josep Pujol i Barraca, (a) *Boquica* · Rafel Bosch, (a) *Cabré* · Narcís Goixat de Llambilles · Rafel Morell, (a) *Vilanna*

ITINERARI 7. Osona141

Els germans Coixard i Grait, (a) *els Escarrinxos* · Gabriel Torrent de la Goula, (a) *Trucafort* · Pere (Perot) Rocaguinarda · Joan Sala i Ferrer, (a) *Serrallonga* · Antoni Espinzella, (a) *l'Hereu Espinzella* · Pere Joan Puig de la Vall, (a) *l'Hereu Puig de la Vall* · Pere Roca, (a) *el Bastard* · Jaume Pandís, (a) *Ganyada de Rupit* · Jaume Melianta, (a) *el Fadri de Sau* · Cristòfor Madriguera · Jaume Alboquers, (a) *l'Escolanet de Polinyà* · Ferriol · Josep Castells, (a) *Malhivern o Bou*

ITINERARI 8. Llitera, Baix Cinca, Matarranya i Segrià171

Miquel Joan Barber, (a) *el Barber de Binèfar* · Margarita Cisneros · Ramon Argensó, (a) *el Bondades* · Victoriano Teixidó Mayoral, (a) *Pregoner* · Pasqual Andreu i Grau, (a) *el Floro* · Jeroni i Lluís Valls · Joan Poyo

ITINERARI 9. Urgell i Conca de Barberà189

Pere Altarriba, (a) *l'Estudiant Altarriba* · Pere Barba, (a) *Barbeta* · Ramon Costa, (a) *el Corona*, i Francesc Rosselló, (a) *lo Cabaler* · Andreu Capdevila · Miquel del Llarg · Joan i Miquel Badia i Carbó, (a) *els Tallaferro* · *Els Xafarroques*

ITINERARI 10. Moianès, Vallès Occidental i Oriental205

Joan i Bartomeu Careta i Valentí Moratones · Joan Muntada, (a) *el Minyó de Sant Llorenç* · Jaume Masferrer, (a) *Toca-son* · Els germans Margarit i del Pont · *Capablanca* · Huguet de Bigues · Bernat Perpunter, (a) *Bargina*, i Isidre Juyol · Joan i Miquel Font, (a) *els Xalets*

ITINERARI 11. Terra Alta, Ribera d'Ebre, Baix Ebre i Montsià223

Jaume Clua, (a) *el Bord*, i Llorenç Clua, (a) *Llorençet* · Josep i Miquel Ostau, (a) *Felicians de Gandesa* · Joan Ambrós, (a) *lo Roget d'Ascó* · Miquel Barbaroja · Isidre Teixidó i Carim, (a) *lo Barbut de Vinebre* · Jaume Argilaga i Major, (a) *lo Moro de Xerta* · Joan Baptista Pujol i Fontanet, (a) *Panxampla* · Jaume Llinyerola · Jeroni Gil, (a) *el Sarrut*, i Jaume Mijavila

ITINERARI 12. Pla d'Urgell, Garrigues, Priorat i Baix Camp 245

Francesc Tiell · Jaume Banqué i Bas, (a) *lo Parrot* · Fra Pere Marginet
i fra Anselm Turmeda · Joan Marcelli · Francesc Compte i Brell, (a) *el Colau*
· *El Parqueral* · Andreu Garcia · Ramon Sedó, (a) *Patuf*

ITINERARI 13. Alt Camp i Tarragonès 263

Miquel Morell, (a) *l'Escolanet* · Miquel Català, (a) *lo Pai Català* · Pere
Volor · Ramon Guardiola, (a) *Ramonet de Valls*, i Joan Amorós, (a) *Janet*
de Pira · Claudi, (a) *el Moliner* · Joan Serra, (a) *la Pera* · Joan Forner,
(a) *el Grisè de Cabra* · *El Faiet de Rodonyà* · *El Minador*

ITINERARI 14. Anoia, Alt i Baix Penedès 285

Els germans Poch · Moreu Palau · Nicolau Ballester i Comaposada,
(a) *Nicolau Pistoler* · Casulleres i Marimon · Josep Claramunt i Verdier,
(a) *el Panna* · Joan Vives, (a) *el Morrut d'Ordal* · Antònia Ferrer, (a) *la Vella*
Andreua · Pau Manyer i Marcer

ITINERARI 15. Garraf i Baix Llobregat 305

Antoni Pujol, (a) *Renegat* · Bartomeu Domingo, (a) *Moreu Cisteller* ·
Francesc Esbert, (a) *Grato* · *El Rebato* · Mansuet Boxó i Xalabia,
(a) *el Mansuet* · Jaume Montserrat i Pagès · Josep Sàbat, (a) *Capa Negra* ·
Els Estapé

ITINERARI 16. Barcelonès, Maresme i Selva 325

Jaume Duran · Jaume Batlle, (a) *Excrement* · Antoni Soler i Torrens,
(a) *el Botija* · Pau Gibert, (a) *el Mariner* · *El Plem* · Martí Plademunt,
(a) *en Becaina* · Francesc Badia, (a) *l'Escrivanet* · Antic Gorners,
(a) *Petit Gorners*

Adeu, clavell morenet! 347

Mapa bandoler de Catalunya 349

Pròleg

Després dels pirates, bandolers de mar, calia recuperar els de terra.

Quan vaig començar a escriure aquest llibre només coneixia el nom de dos bandolers catalans: Perot Rocaguinarda i Serrallonga. I em sonaven alguns àlies força vistosos: Trucafort, Tocason, Panxampla... També havia sentit a parlar de les faccions dels nyerros i els cadells, vagament mencionades a la minsa història de Catalunya que ens servien a l'escola. Pel que fa als més propers en el temps, les meves úniques referències eren l'Esparver de *La punyalada*, de Marià Vayreda (m'havia impressionat el seu «salt del lladre»), i la Pera perquè Lluís Llach li havia dedicat una cançó. A mesura que vaig anar recopilant noms, me'n van sonar d'altres: Banyuls, Oliver de Boteller, Alemany... Però venien amb sorpresa: no eren només pròcers d'altres temps; eren també Senyors Bandolers, un concepte que fins aleshores ignorava totalment.

Quan vaig començar a endreçar-los cronològicament, vaig comprendre que el bandolerisme era, en realitat, molts bandolerismes, perquè es tracta d'un fenomen que s'allarga en el temps. Catalunya ha estat terra de bandolers des de l'alta edat mitjana fins ben bé la frontera del segle xx: bandolers dels temps feu-

dals, bandolers del Barroc —el període més intens—, i bandolers després de totes i cadascuna de les moltes guerres que han assolat el país.

En endreçar-los geogràficament vaig constatar la realitat d'una frase del virrei García Álvarez de Toledo de mitjan segle XVI: «Tota Cathalunya està plena de bandolers.»

No és que el bandolerisme sigui un fenomen exclusivament nostre, per descomptat. Però el que sí que és cert és que, com diu Josep Solanes a *L'home català*, «La figura del català que més s'ha passejat pel món, no ho oblidem, gràcies al *Quixot* que amb tanta força l'ha remolcat a través dels anys i dels països, és justament la de Roca Guinarda».

Sens dubte, el nostre patrimoni bandoler és un dels més valuosos d'Europa. I potser a alguns de vosaltres us sorprendrà trobar en aquestes pàgines fins i tot el vostre cognom, però és que, a diferència dels pirates, els bandolers eren els nostres avantpassats. Catalans en el 99,6% dels casos. Només cal dir que dels 3.028 bandolers estudiats per escriure aquest llibre, només 12 porten cognoms espanyols.

Les històries que anava descobrint eren tan interessants que hauria volgut escriure sobre tots ells, però no es tractava de fer una enciclopèdia del bandolerisme, sinó d'acostar als catalans un fenomen una mica oblidat i distorsionat. En tractar-se d'uns fets els protagonistes dels quals pertanyen a les classes populars, en lloc de les dirigents —que són, al capdavall, les que redacten la Història—, calia anar a recuperar-los als soterranis i a les golfes amb una persistent feina de buidatge d'arxius municipals i comarcals.

El resultat són aquestes 135 biografies (un 4,5% dels localitzats!), una tria de les més destacables, les més originals o curioses, que abasten de manera proporcional aquests vuit segles de bandolerisme català.

I com que gairebé tots els pobles de Catalunya tenen els seus bandolers particulars, no m'he pogut estar d'incloure'ls al llistat final: *Mapa bandoler de Catalunya*. Per si algú s'anima a seguir-hi treballant...

ITINERARI 1

**Val d'Aran, Ribagorça,
Pallars Sobirà, Pallars Jussà
i Noguera**

ITINERARI 1

❶ **Matxicot i Capdet Ramonet**

Les incursions dels bandolers gascons

❷ **Francesc de Gilabert i d'Alentorn**

De bandoler a diputat de la Generalitat

ⓘ **Bandositat vs. bandoleig**

❸ ***El Meco***

Un carnisser sense escrúpols

❹ **Andreu Saura, (a) *el Batlle d'Alós***

El veritable Batlle d'Alós

ⓘ **«De virrei i gat vell, no en vulguis ni la pell»**

❺ **Josep Ponsico i Escribà, (a) *lo Lliser d'Arcalís***

El veí més famós

❻ **L'hostal de l'Armingol**

El típic cas d'hostal de bandolers

❼ ***Lo Peretó***

El darrer bandoler català

ⓘ **Breu història del bandolerisme**

❽ **Joan Marsans, (a) *el Serraller***

El bandit del femer

❾ **Josep Vilaplana, (a) *Catxara***

Cos a cos amb els Mossos d'Esquadra

VAL D'ARAN

1

4 Alós d'Isil

RIBAGORÇA

PALLARS SOBIRÀ

3 Tírvia

2 Tolba

Arcalís 5

PALLARS JUSSÀ

6 7 Gavet de la Conca

NOGUERA

9 Foradada

8 Balaguer

1 **Matxicot i Capdet Ramonet**

Les incursions dels bandolers gascons (Val d'Aran) (s. xv)

Matxicot (del francès «machicot», maldestre) o Macot, d'origen incert, encara que se l'apropien alguns pobles del Segrià, és identificat per alguns estudiosos amb Joan de Xiberri, àlies *Matxicot*, castlà del castell de Rialb. Però ni les dates ni la forma de vida acaben de quadrar.

Per manca d'efectius, durant la guerra dels Deu Anys Hug Roger de Pallars va haver de deixar les campanyes militars contra Joan II en mans de mercenaris gascons. Un cop acabada la guerra, les quadrilles de Matxicot i Capdet Ramonet es va atrinxerar al castell d'Aramunt, des d'on feien incursions pel Segrià. El 1476 Joan II va contractar alguns mercenaris per enfrontar-s'hi.

Durant aquest període de gairebé trenta anys la Val d'Aran va estar a mercè de bandolers com Ramonet i Matxicot i de barons al servei de Lluís XI de França, que aprofitaven la manca de control efectiu dels comtes de Barcelona.

Capdet Ramonet tenia debilitat per l'Empordà, per on sovint feia ràtzies. La seva quadrilla, que capturava gent i bestiar i robava collites, estava formada per una setantena de bandolers fortificats a Vilanova de la Muga. Amb la col·laboració d'alguns lacais del castell de Foixà van degollar un home a Rupjà, van assaltar Madremanya i altres pobles veïns i van retenir un fill de Gaspar de la Via a l'església de Llabià. El 8 de febrer de 1475 Joan II felicita per carta Pere Desbosch i de Rocabruna per la captura de Capdet Ramonet.

El sometent, per la seva banda, havia fet recular Matxicot, que en retirar-se va saquejar amb cent homes a cavall i tres-cents a peu els pobles del pla de Lleida. Va caldre la formació d'una germandat per expulsar-lo. Ens en dona testimoni un document de 1476 segons el qual la priora de Sant Joan d'Alguaire, dona

Francesquina de Carcassona, va reunir els batlles de la baronia i el capità del castell, Gispert de Ponts, per defensar el monestir del «tirani vocati Machicot».

El 28 de setembre els bandolers van davallar per la Noguera Pallaresa i pel Segre, tot raptant els traginers que baixaven a mercat. La por va fer que la Fira de Sant Miquel de Lleida es veiés molt poc concorreguda.

La llegenda que parla de Guillemota d'Àger, un personatge en el qual es confonen història i mite, es fa ressò del fet que en el moment cabdal en què Matxicot assetjava la vila ella va entretenir-lo, facilitant a les tropes reials que l'abatessin davant l'església de la Mare de Déu de Pedra. El cert és que l'estiu del 1477, acorralat a la vall d'Àger, Matxicot va ser vençut per les germanats de la vegueria de Lleida.

Els veïns encara mostren la seva tomba, i avui i tot és recordat com a model de maldat: «És més dolent que lo Macot!».

② Francesc de Gilabert i d'Alentorn

De bandoler a diputat de la Generalitat (Tolba, Ribagorça) (s. XVI-XVII)

Senyor de la Vansa i Tudela, doctor en Dret, tres vegades paer en cap de Lleida i gentilhome de boca a la cort de Felip III, Gilabert va ser un reputat senyor bandoler de les terres de Ponent, que als vint anys ja va entrar en parcialitats al bàndol dels nyerros.

L'any 1554 els síndics van al·legar que la infeudació del comtat de Ribagorça havia prescrit. El batlle general del regne va acceptar-ne la incorporació a la Corona, però el comte Ferran II no hi va estar conforme. Després d'anys de plets, el 1567 el Justícia d'Aragó va dictar sentència a favor del comte. Aleshores

es va desencadenar una cruenta guerra. Ferran va aparellar un nodrit exèrcit amb alguns membres de la petita noblesa ribagorçana, Tomàs de Banyuls, baró de Nyer, Francesc de Gilabert i les quadrilles nyerras del Barber de Binèfar i del senyor bandoler de Jaca, Lupercio de Latrás. Els síndics van comptar amb la col·laboració de Joan Cadell, els germans Valls i el Minyó de Montellà, amplificant el ressò de les bandositats de nyerras i cadells de la Catalunya occidental.

Vint anys més tard, després d'un bon nombre de bregues, el comte de Ribagorça va prendre la capital, Benavarri, i va executar el capitost dels revoltats, que van assetjar-la, capitanejats pel Batlle d'Alós i el Minyó de Montellà. Les tropes del Justícia, amb l'ajut de les quadrilles de Banyuls i Gilabert, van obligar els cadells a aixecar el setge. Els Valls van signar treves temporals amb Gilabert, però nous incidents van arruïnar-les ràpidament: Gilabert i alguns bandolers del Barber van topar amb alguns del Minyó, en van matar cinc i al més principal, Rabassa, nebot del Batlle d'Alós, el van entregar al comte, que el va fer executar.

Trencades les treves, amb la col·laboració de setanta bandolers de Gilabert, les tropes de Ferran marxaven a primers d'abril contra Tolba, en mans dels seus contraris. Quatre-cents bandolers cadells, comandats pel Minyó i els Valls, van anar a socorre'ls i l'assetjament va concloure amb la derrota dels partidaris del comte. Aleshores Ferran va decidir dissoldre les seves forces i parlamentar.

La desbandada d'aquells bandolers va fer augmentar immediatament l'agitació de la zona, i al mes de maig el Justícia es va veure obligat a aixecar una força de prop de tres mil homes per foragitar les quadrilles, que es van desplaçar al Segrià. Però el Minyó de Montellà, amb dos-cents bandolers, atacaria en dues ocasions —infructuosament— el castell d'Albelda, i Gilabert, que n'era el castlà, demanaria ajuda a la quadrilla de Latrás.

La desarticulació del partit del comte va propiciar la signatura, l'abril de 1589, de noves treves entre els Valls i Gilabert, amb l'atorgament, si ho acceptaven, dels respectius indults. Però les hostilitats van rebrotar, i van desembocar en la Brega de Cubells, de la qual parlarem tot seguit. Els desordres van obligar el rei a pactar una solució definitiva amb el comte, per la qual, a canvi d'una compensació econòmica, el 1590 el comtat s'incorporava a la Corona.

El 29 de juny de 1602 Gilabert rebia privilegi de noblesa. I el 1616 va publicar *Discursos sobre la calidad del principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes, y su Gobierno*. Reivindicant una major participació de la petita noblesa en el govern de l'Estat, feia referència a les circumstàncies que induïen al bandolerisme: «Los más caballeros que de esto pueden ser culpados, viven en sus aldeas, tan pequeñas, y mal muradas, que pueden cuatro bellacos entrarlas, y como de estos hay muchos por la remisión de la justicia, es forzoso tener fuerzas para defenderse de ellos; estas consisten en tener en sus casas algunos lacayos, los cuales aunque viviendo con su señor son buenos, despedidos de él, y hechos al ocio, toman para vivir, antes que la azada, el pedernal: y así nace de esto el formarse cuadrilla.»

Essent diputat de la Generalitat, el 1617 es va requerir el seu consell sobre la repressió del bandolerisme.

Bandositat vs. bandoleig

La paraula *bandoler* té dos significats: el més conegut —lladre de camí ral—, i un de més antic: mercenari d'un bàndol o bandositat.

El bandoler de bàndol no es considerava un proscrit, perquè era contractat per un senyor feudal per formar part d'una expedició mili-

tar punitiva o de rapinya. Les causes a dirimir eren diverses: conflictes entre senyors i vassalls, o entre la jurisdicció senyorial i la reial, enfrontaments familiars, interessos econòmics, possessions, drets de boscos i pastures... Jaume Roig, al seu *Espill*, ho versifica:

«En Catalunya
hont fiu ma punya
que un cavaller
gran bandoler
d'antich linatge
me pres per patge.»

A tot Europa l'assistència armada era una de les obligacions dels vassalls menors de seixanta anys. Aquesta mobilització, basada en la vinculació feudal, va anar sent substituïda per un contracte, el que els anglosaxons anomenen *bastard feudalism*. Per a molts pagesos i artesans era una manera de prosperar: deixaven conreus i tallers pel servei del terratinent (podien ser cavallers, bisbes, abats o batlles) que millor pagava.

Als segles *xvi* i *xvii* molts nobles catalans posseïen llocs i castells sobre els quals el rei no exercia cap autoritat i on es recollien quadrilles de marginats, malfactors o mercenaris enrolats per l'expectativa del botí. Escassos de diners i convençuts que gaudien d'anuència, aquests bandolers es finançaven assaltant viatgers, mentre els seus amos miraven cap a una altra banda o els emparaven, permetent-los gaudir d'una certa tolerància.

Un cop llicenciades, les tropes de les bandositats es convertien obertament en quadrilles de lladres de camí ral.

3 *El Meco*

Un carnisser sense escrúpols (Tírvia, Pallars Sobirà)

(s. XIX)

Entre 1887 i 1888 el Meco va comandar, amb el seu lloctinent Bella d'Alins, una quadrilla de mitja dotzena d'homes que de dia feien de pagesos i de nit de bandolers. Amb la cara emmassarada, assaltaven rectories i cases bones. La història, o potser la llegenda, recorda els atacs reiterats a Cal Felip de Besan i la violació en grup de la mestressa.

El cas més sonat, però, va ser el de Cal Manresà de Farrera, la casa més forta de la Coma de Burg. Després de matar l'hereu a cops de barra —el Meco era un individu molt violent—, van maltractar el pare perquè els donés els quartos. El Manresà insistia que no els tenia. I era cert, perquè la seva jove havia fugit per la finestra del darrere emportant-se el fillet i la bossa dels diners.

Finalment, el van dur a fora i el van degollar. La llegenda afegeix que la seva dona encara va tenir el coratge de demanar:

—Avanceu de matar-lo, que no pateixi.

I que els bandolers la van obligar a recollir la sang amb una galleda.

Algunes versions aclareixen que no es tractava d'un robatori sinó d'una venjança. Els veïns de la Coma eren propietaris d'un prat comunal de pastures, però durant el procés de desamortització els de Cal Manresà el van comprar i en van expulsar els veïns, que van demanar ajuda al Meco.

Poc després d'aquests fets, algú va denunciar el seu amagatall i el van detenir. Va ser afusellat a Sort. Conten que, després de penedir-se dels seus crims, va aconsellar que les masies tinguessin gos, perquè era la millor defensa contra els bandolers.

L'activitat bandolera, tan antiga com la humanitat, ha viscut diversos moments i intensitats en el transcurs de la història de Catalunya.

Tot i que el *Dietari de l'antic Consell barceloní* parla de bàndols per primera vegada el 1341, es tractava de saltejament de camins o simple bandidatge rural, o bé de bregues entre senyors feudals que es dedicaven a saquejar, destruir i segrestar persones en el marc de les lluites politicosocials del segle xv. Dels 3.028 bandolers estudiats, només 40 pertanyen a l'època anterior a l'auge del fenomen.

L'esclat de l'època barroca el marca la Pragmàtica de Carles I de 7 de març de 1539 contra el bandolerisme català. És el moment en què els protagonistes, exaltats per romanços i plecs poètics, comencen a tenir noms i cognoms i barregen les bandositats amb la delinqüència, fins a passar de sicaris a lladres de camí ral que actuen pel seu compte i benefici.

Just abans de la guerra dels Segadors es produeix un dràstic descens del bandolerisme, que no tornarà a revifar-se —esporàdicament i mai amb la mateixa intensitat— fins a determinats esdeveniments polítics i militars: la guerra de Successió (1701-1714), les guerres amb França (1793 i 1808) i les guerres carlines (1833-1876).

En acabar el segle xix, els avenços de la civilització aniran destruint les condicions que el feien possible: les carreteres substituiran els camins medievals, el tren posarà fi a les diligències, el desenvolupament econòmic millorarà les condicions de la vida rural, la banca permetrà que la gent no guardi a casa els diners ni viatgi duent-los al damunt, la justícia tindrà nous mitjans i el telègraf permetrà coordinar les forces de l'ordre. El bandolerisme rural clàssic deixarà de ser rendible i els bandits es traslladaran a les ciutats, que tenen les seves pròpies formes de delinqüència.

Segle	Bandolers	%
XI-XV	40	1,3
XVI-XVII (bandolerisme del Barroc)	2.169	72
XVIII (guerra de Successió)	144	5
XIX (guerres amb França i guerres carlines)	647	21
XX	5	0,1
Sense identificar	15	0,5

8 Joan Marsans, (a) *el Serraller*

El bandit del femer (Balaguer, Noguera) (s. XVIII)

De la *Cançó del Serraller* n'existeixen diverses versions. La recollida per Joan Amades és potser la més completa:

«De dotze fadrins que hi ha,
que tots dotze n'eren lladres,
l'un és fill de Balaguer,
Serraller s'anomenava;
és el més pinxo de tots,
el capità de la banda.
Abans lladre no va ser
contrabandista primer.»

Va cometre el primer crim a Solsona, quan durant un sarau va matar una noia que el desairava. Aleshores es va fer bandoler, i sempre emprava la mateixa tàctica: es feia agafar confiança per la família que l'havia contractat de jornalier i després executava el seu pla. A cal Gravat de Folgueroles va matar deu persones, amos i mossos, per robar-hi. El botí el feia arribar, segons es deia, a una amant que regentava una botiga a una ciutat francesa.

No se sap exactament en quin moment va formar quadrilla.

«—Companys, si voleu venir,
farem vida regalada;
no matarem a ningú
només buidarem butxaques.»

Però el 14 de gener de 1775, a Malla...

«allí a l'Hostal de Bolló
n'han demanada posada.»

L'hostaler, que els va reconèixer, va enviar el mosso a Vic a buscar ajuda.

«A les dotze de la nit
tota la casa voltaven;
ja en peguen cop de trabuc
per a fer la despertada.
Serraller llença un gran crit:
—Apa, minyons, a les armes!»

Durant una desena d'hores, es va produir un intercanvi de trets. Veient-ho negre, el Serraller va dir als de la quadrilla:

«—Jo a tots us en trauré
fins de les presons més altes;
tingueu confiança en mi,
ja sabeu que tinc paraula.
An a mi m'enterrareu
al femer, entre la palla.»

Però el comandant es va adonar que hi havia onze detinguts i dotze mantes, i va sospitar que algú estava amagat:

«ja se'n va cap al femer
i al fem ensorra l'espasa.»

Marsans no va morir al femer, sinó executat a la forca, tot i que la memòria oral diu que va ser esquarterat, lligat a dos cavalls, davant mateix de l'hostal. El que ningú discuteix és que el seu cap va ser penjat dins d'una gàbia al coll de Malla. La part de darrere de l'Hostal de Bolló encara es coneix com el Camp del Serraller.

9 Josep Vilaplana, (a) *Catxara*

Cos a cos amb els Mossos d'Esquadra (Foradada, Noguera) (s. XIX)

El 6 de novembre de 1849 Catxara i sis carlins acabats d'indultar van assaltar la rectoria de Foradada.

Gràcies a una confidència, dividits en dos grups i comandats per Pere Ferran, els Mossos d'Esquadra de Rubió havien seguit la pista dels set bandolers, que anaven tapats amb les mantes fins als ulls. A l'ermita de Sant Urbà es van aturar i els mossos van fer el mateix. Mitja hora més tard, un espia dels assaltants va baixar pel bosc i els va confirmar que a la rectoria només hi havia el capellà i la majordona.

Els bandolers es van deixar caure sobre la teulada des del penyal que la sopluja. Tres es van quedar de guàrdia i quatre van entrar a la casa despenjant-se pel corral, i perquè els diguessin on amagaven els diners van començar a punxar amb les navalles el rector i la majordona.

El caporal Ferran, apostat prop de la rectoria, va sentir una veu llastimosa:

—Pietat! Robeu el que vulgueu, però respecteu-nos la vida!

Aleshores va decidir que havia arribat el moment d'intervenir. En veure'ls, els bandolers que estaven de guàrdia els van disparar, però els Mossos van aconseguir entrar a la casa. En el ferotge cos a cos que va tenir lloc, al mosso Gervasi Lluch li van estripar la màniga i a Agustí Solé li van ventar una punyalada tan tremenda que va trencar-li la carrabina, tot i que va poder aturar el cop.

Els bandolers de la teulada van aconseguir escapar-se, malgrat la persecució dels agents que hi havia fora. Els que es barallaven dins la casa —Josep Vilaplana, el seu germà Miquel i els també germans Andreu i Jeroni Balaguer— van resultar morts.

Mapa bandoler de Catalunya

Dels 3.028 bandolers localitzats:

1.029: se n'ignora el lloc d'origen i, per tant, no figuren en aquest llistat.

423: només se'n coneix l'àlies (a); són els que tenen el signe «n.» al davant.

15: es desconeix l'època en què van viure.

Abredera – s. XVIII: n. (a) *el Rebato*.

Àger – s. XVI: Tomàs d'Àger (a) *lo Bastard d'Àger*, Joan de Bardaixí.
s. XIX: n. (a) *el Gravat d'Àger*, Antoni Aranès (a) *lo Tardà*.

Agramunt – s. XVI: Ledós. s. XIX: Pere Barlabé (a) *Negret*.

L'Aguda – s. XVI: Joan Gaspar Oliva (a) *Oliveta*.

Agullana – s. XIX: Joan Prats.

Aiguamurcia – s. XIX: n. (a) *la Pubilla*.

Aiguaviva – s. XVI: Pere Bernat.

Alàs – s. XVI: Saura (a) *Escaleta d'Alàs*. s. XVII: Damià Gordiet.

L'Albagés – s. XVI: Mateu Queralt.

L'Albi – s. XV: fra Pere Marginet.

Albelda – s. XVII: Francesc de Gilabert.

Alcover – n. (a) *Granjó*, n. (a) *Segall*, n. (a) *Bord de les Virtuts*. s. XVI: Miquel Català (a) *lo Pai Català*. s. XVI-XVII: Celdoni Prat. s. XVII: n. (a) *el Negret d'Alcover*, Jaume Mont-roig, Miquel Morell (a) *L'Escolanet*, Pere Nistre, Bernat Voltor (a) *lo Aleu*. s. XIX: n. (a) *Ull Blau*.

L'Aleixar – s. XVIII: Baduell (a) *el Sastre d'Aleixar*. s. XIX: Baptista Soler (a) *el Llop de l'Aleixar*.

Alella – s. XVII: Antoni Flaquer. s. XIX: Martí Reig.

Alfés – s. XVII: Pere Salvata.

Alforja – s. XVIII: Josep Cerdà (a) *lo Rasca*, Joan Cirach (a) *Madronet*. s. XIX: Josep Vilella (a) *Guerxo*, Miquel Vilella (a) *Sermonet*.

Algerri – s. XVI: Bartomeu Boltaya, germans Bernat i Francesc Melgar, Nicolau Melgar.

Alguaire – s. XVI: germans Pere i Francesc d'Arques, Sebastià (a) *Sebastianet*. s. XIX: Tomàs Solé, Roc Ferrer (a) *Boncompte*.

Alins – s. XIX: Bella.

Alinyà – s. XVI: Armengol d'Alinyà (a) *Barbafina*. s. XVII: Joan Graells.

Alió – s. XVII: Toni Corp, Francesc Fàbregas (a) *Plastifeta*. s. XVIII: n. (a) *Sarracas*.

Almacelles – s. XVI: Bertomeu Blanch (a) *lo Català*.

Almatret – s. XIX: Joan Vila.

Almenar – s. XVI: n. (a) *el Barber d'Almenar*.

Alós d'Isil – s. XVI: n. (a) *Escaleta*, Bernat d'Alós, Pere (a) *lo Perrutxo*, Andreu Saura (a) *el Batlle d'Alós*, Antoni Saura (a) *el Fill del Batlle d'Alós*, Souleta.

Alòs de Balaguer – s. XVI: Arnau Escuder (pare), Arnau Escuder (fill) (a) *Arnaus d'Alòs*.

Alp – s. XVII: Guerau Cape, Antich Gorderes i Cerdà.

Altafulla – s. XIX: Pere Bergili.

Amer – s. XVI: germans Rafael i Esteve d'Amer, Antoni Bernat, Joan Vidal. s. XVII: Baldiri Crous, Jeroni Terrats. s. XVIII: Josep General. s. XIX: Amer Carreras (a) *el Frare d'Amer*.